

УДК 81'373.612.2;14

ЗМІСТОВНІ ОЗНАКИ І ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПОКЛИКАННЯ МЕТАФОРИ

М.М. Шніцер, викладач кафедри філософії
Ужгородського національного університету (УжНУ)

Метафора – надзвичайно гнучкий інструмент смисловираження. Вона слугує засобом апробації і впровадження нових смислів в комунікативну сферу суспільної життєдіяльності. Завдяки метафорі відбувається стратифікація смислу: дефіцит значення на одному метафоричному рівні компенсується профіцитом значення на іншому рівні. Гносеологічна цінність метафори зумовлена насамперед можливістю здійснювати взаємодію чуттєвого та раціонального рівнів пізнання.

З-поміж інваріантних властивостей метафори варто виокремити здатність поєднувати процеси мислення і мовної творчості, діалектично пов'язувати випадкове та необхідне, унаочнювати ненаочне, увиразнювати контекстуальну і ситуативну залежність, переконувати в значущості так званих фонових знань.

Метафора має фундаментальні зв'язки з процесами мислення. Вона глибоко вкорінена в життєвих практиках людини. Метафори є невід'ємним атрибутом нашого повсякденного мислення, а не лише риторичними фігурами. Вони настільки вкоренилися в системі артикуляційного інструментарію сучасної людини, що вона вживає метафоричні конструкції спонтанно, мимоволі. Існує кілька сотень універсальних метафор, які ми засвоюємо і якими регулярно оперуємо.

Значущість метафор і оперування переважно метафоричним способом висловлювання зумовлені орієнтацією епохи на міфологію, релігію та мистецтво. Епохами, орієнтованими переважно на метафору, були Античність, Середньовіччя, Відродження і сучасність. Загалом метафора є класичним міфологічним засобом вираження, який доводить функціонально-інструментальну невичерпність міфу.

Ключові слова: *метафора як інструмент смисловираження, комунікативна сфера суспільної життєдіяльності, принципи дії, інваріантні властивості метафори, взаємодія чуттєвого та раціонального рівнів пізнання, процеси мислення і мовної творчості.*

Найбільш поширеними є дві парадигми розуміння метафори: перша трактує її як мовну оздобу, друга доводить значущість її ролі у мисленні й пізнанні. Втім, основний підхід до визначення метафор є *семантичним*. Його основу утворює виявлення смислових ієрархій. Концептуальним антиподом такого підходу слід визнати визначення метафор за *прагматичним* критерієм, який позбавляє метафору когнітивного значення, вважаючи його або взагалі безглуздя, або свідомим, тактичним заміщенням прямого значення непрямым з певною прагматичною метою.

Щоправда, апробовані різні підходи до визначення метафори: окрім *семантичного* та *прагматичного* варто виокремити також *інтуїтивний*

(заснований на інтуїтивному сприйнятті метафори), *емотивний* (що ґрунтується на зведенні сенсу метафори до її емоційному впливу), *формальний* (що передбачає створення особливої формули метафори), *інтенціональний* (визнає провідним конотативне значення слова при блокуванні денотативного), *контекстуальний* (наполягає на вирішальній ролі контексту в розумінні метафори), а також *конвенційний* (інтерпретує метафору залежно від деякої угоди) підходи.

Принагідно зазначимо, що останній з перерахованих підходів істотним фактором ідентифікації метафори вбачає не співвіднесення її з будь-якими процесами свідомості, а неконвенційність заданого нею ототожнення. Зокрема, Ендрю Гоутлі у праці «Мова метафори» всю сукупність подібностей розмежовує на *конвенційні* (на основі яких виникають загальноприйняті узагальнення) та *неконвенційні* (які не володіють статусом усезагального визнання). Він визначає метафору як неконвенційний акт референції, що відштовхується від критерія схожості.

Попри багатоманітність існуючих теорій метафори, за своїми філософськими основами можна структурувати на *редукціоністські* та *синергійні*. Представники редукціонізму (Арістотель, Ф. Уїлрайт) вбачають у метафорі замкнену семантичну структуру, яку можна звести до її буквального джерела. У межах редукціоністського підходу не проблематизуються когнітивні витoki метафор – залежність процесів пізнання від того, які метафоричні структури використовуються в певній системі наукового дискурсу.

Натомість прихильники синергізму (Е. Кассіер, Х. Ортега-і-Гассет) виходять із тих міркувань, що в акті метафоризації породжується сенс, який не зводиться до окремо взятих компонентів метафори. Ця особливість ілюструє її відкритий і динамічний характер. Концепції синергізму розкривають укоріненість метафори в глибинних пластах людського буття і мислення, обґрунтовується концептуальний наголос, згідно з яким метафори володіють статусом своєрідних когнітивних детермінант і смислової евристики.

Варто визнати, що «джерелом взаємного нерозуміння продовжує залишатись буквальне (фігуральне) та метафоричне використання одних і тих же термінів. Проблему метафоричності наукової мови звести нанівець не так уже й просто – тим більше, що терміни й поняття часто самі є систематизованими метафорами. Втім, більше світоглядне значення має інший аспект: чи варто відрекомендувати проблемою присутність метафори в науковій дійсності взагалі й науковій термінології зокрема? З високим ступенем вірогідності можна стверджувати, що коректність, доречність і ефективність метафори залежить від того, наскільки її застосування адекватне і когерентне функціонально-інструментальному призначенню. Зрештою, цей концептуально-методологічний постулат стосується не лише метафори, оскільки є універсальним, стосується будь-якого інструментарію.

З методологічної точки зору вибір понятійної або метафоричної мови є виявом тієї крайньої форми протистояння двох гносеологічних парадигм, яка характеризує сучасний стан теоретичної думки: піти слідом за французьким постмодернізмом шляхом зближення філософії з поезією або відновити традиційну орієнтацію філософського дискурсу на структуру науково-теоретичного мислення» [1, с. 49].

Безсумнівно, метафора є смисловим відображенням речі. Безперечно й те, що вона модельно породжує річ: «переносячи» її в інший ракурс, вона в такий спосіб створює нове бачення речі. Вочевидь **потребують увиразнення смислові параметри метафори, адже попри конвенційне сприйняття її як перенесення імені, існують тисячі й мільйони випадків перенесення, які не мають нічого спільного з метафорою.** Ось лише декілька прикладів. Слово «монета» означає відчеканений металевий предмет, який опосередковує торговельні операції. Однак спочатку монета дослівно означала «та, що умовляє, повідомляє, оповіщає» і була прізвиськом богині Юнони. В Римі навіть існував храм Юнони Монети, при якому діяла служба чеканки. Власне, цей придатак і відібрав у Юнони ім'я, тому вживаючи слово *монета* в наш час уже ніхто не згадує про гонорову богиню.

Виокремлюють два види когнітивних метафор – конвенційні та авторські. Конвенційні метафори виконують функцію актуалізації наявних в свідомості реципієнта моделей ухвалення рішень, натомість авторські створюють нові моделі для нових ситуацій.

Доволі актуальною є проблема розрізнення метафоричних та буквальних виразів. Приміром, Ендрю Гоутлі окреслює відмінності між метафорою та буквальними висловлюваннями таким чином: характерними особливостями буквальних виразів є приблизна схожість, конвенційність, несуперечливість, точність; натомість до переліку притаманних метафорі рис (ознак) він зараховує віддалену схожість, неконвенційність, суперечливість, неточність тощо.

Не виключено, що **метафора є найбільш потужним спонукально-креативним артикулятивним інструментом**, яким ми володіємо для перетворення дійсності у світ, когерентний меті й завданням людини. Вона «антропоморфує» будь-яку реальність, надаючи нам можливість ефективно пристосуватися до навколишньої дійсності. Допмагаючи людині вrostи, вжитися в світ, у соціальну і фізичну дійсність, структуруючи та ієрархізуючи наше бачення світу, метафора виконує важливу світоглядну функцію [8, с. 116-117].

Множинність форм і способів пізнання, освоєння дійсності не лише не знімає, а й додатково загострює питання щодо меж застосування і доречності метафор. Перспективним напрямком досліджень є виявлення способу і форм утворення метафори. Існує широкий спектр можливого генерування метафор: на підставі подібності, аналогії, системи загальноприйнятих асоціацій або вільних асоціацій і т. ін. Від цього залежить роль, яку конкретна метафора відіграє (спроможна відіграти).

Приміром, якщо метафора будується на підставі системи загальноприйнятих асоціацій, то вона переносить на незнайомі предмети і явища властивості відомих або стереотипну щодо них оцінку, структуруючи в такий спосіб наше бачення, розуміння світу. Якщо ж метафора формується на підставі вільних асоціацій, то вона – навпаки – часто призводить до зламу стереотипів,

дозволяє поглянути на світ через поліваріативність суб'єктивного світосприйняття [9, с. 86].

Існування механізму метафори дозволяє з її допомогою створювати нові мовні значення. Так метафора з фігури мови переходить у мовний знак, що призводить до втрати словом або словосполученням попередньої референції і набуття нової. Метафори експлікують одні явища в термінах інших, допомагаючи осмислити одне явище через інше й одночасно не перешкоджаючи виявленню їх специфіки. Тому метафоричне впорядкування реальності може розглядатися як один зі способів мислення репрезентації реальності й соціальної регуляції.

Наше уявлення про метафору ґрунтується на ідеї тотожності, еквівалентності, пропорційної відповідності. Аристотелівська за своїм походженням ідея тотожності передбачає порівняння предметів за якимось спільним параметром, значенням або якістю. Карл Густав Юнг відрекомендував метафору «синхронністю», «некаузальним об'єднуючим принципом». Натомість Ернст Кассілер стверджував, що спроможність людини бачити і фіксувати подібність різних предметів, здібність до *метафоризації* світосприйняття та його витлумачування є невід'ємним атрибутом і сутнісною ознакою кожного мисленнєвого процесу.

Зрештою, людина не просто живе в світі якостей і властивостей, логічних класів і субституцій; вона знаходиться в силовому полі смислів та подій, котрі створюють ці смисли. Виникає запитання: якою є природа цих смислів? З феноменологічної точки зору проблему можна сформулювати наступним чином: метафора не виокремлює абстрактних ознак та якостей, а виявляє смисловий образ самої сутності предмету – як зазначав Борис Пастернак, «не сутність речей, а оречевленість сутності». Таким чином, метафора як цілісна подія має справу не з ототожненням різних предметів, а з розрізненням, розмежуванням всередині одного предмета, зі специфічною відмінністю предмета від самого себе. *Точка уподібнення двох різних предметів є точкою розподібнення предмета із самим собою.* Розрізнення слід розуміти не як

логічне протиставлення поняттю тотожність, а як смислову єдність, як розмежування, котре Георг Гегель відрекомендував «цілісністю і водночас моментом такої цілісності».

Метафори належать до надбільш гнучких інструментів смисловираження. Їм притаманний широкий діапазон значень. Така гнучкість досягається передовсім у результаті *асиметрії, стратифікації смислу*: дефіцит значення на одному метафоричному рівні гіперкомпенсується профіцитом значення на іншому рівні. Механізм створення метафори полягає в тому, що з різних логічних класів беруть предмети, які ототожнюються на підставі загальних ознак, властивостей та якостей. По суті, метафора утворюється за допомогою категоріальної (таксономічної) помилки. У «Полум'ї свічки» (1961) Гастон Башляр відрекомендував це явище осередням аксіоматичних метафор, які все пояснюють, однак самі не підлягають вичерпному поясненню [4, с. 75-76].

Творець метафори не просто живе в світі якостей та властивостей, логічних класів та субституцій; він перебуває в напруженому полі смислів та подій, які ці смисли інституують. З цього приводу Хосе Ортега-і-Гассет зазначав: «Воістину дивовижною є в людині мисленнева потреба замінити один предмет іншим не стільки з метою оволодіння предметом, скільки з бажання приховати його. Метафора спритно приховує предмет, маскуючи його іншою річчю. Метафора взагалі не мала б смислу, якби за нею не стояло інстинкту, який спонукає людину уникати занадто реального» [78, с. 249].

Метафора – універсальний мовний феномен. Вона виявляє смисловий образ самої сутності явища, постає засобом пізнання навколишнього світу й інструментом для створення образів, що відображають індивідуальний та надіндивідуальний світогляд. Метафору постає одним із ключових інструментів створення мовної картини світу, що виникає внаслідок когнітивного маніпулювання наявними в мові значеннями з метою створення нових концептів. Синтезуючи абстрактне і конкретне, метафорична картина світу поєднує логічні сутності різного рівня. Вона є результатами пізнавального та емпіричного досвіду, комунікативної культури і мовної компетенції.

Змістовно-функціональна особливість метафори полягає в тому, що вона містить декілька евристичних смислових вузлів. Завдяки метафорі відбувається стратифікація смислу: нестача значення на одному рівні призводить до зростання значеннєвих ресурсів на інших рівнях. Х. Ортега-і-Гассет зазначав: «Метафора взагалі не мала б смислу, якби за нею не стояло інстинкту, який спонукає людину уникати занадто реального» [7, с. 249].

Часто метафора є настільки ефективною, наскільки вона «неправильна». Така семантична курйозність часто це призводить до когнітивного дисонансу – дискомфорту, викликаного поєднанням суперечливих (почасти несумісних) смислових образів, рельєфів і стилів. Силу метафорі надає взаємодія між, здавалося б, непокєднуваними смислами, які сполучаються в цілісну концептуальну схему. У вдалих випадках метафора перетворює хибне ототожнення в доречну аналогію; в разі осічки вона залишається просто фразою, що не є інструментальним провалом. У принципі «будь-який тип осмисленої мови ґрунтується на вживанні метафор. Метафора в широкому сенсі є застосуванням слів у непрямому значенні, тобто «перенесенням» смислу або значення з одного класу явищ та предметів на інший клас» [10, с. 47].

Дослідників часто непокоїть та особливість метафори, що вона «невірна»: «Про дану річ метафора стверджує, що та є чимось іншим». А найгірше, що часто чим більш вона «невірна», тим ефективніша. Силу метафорі надає взаємодія між різнорідними смислами, які вона символічно сполучає в цілісну концептуальну схему, а також успішність, з якою таке сполучення долає внутрішній опір, котрий обов'язково виникає у кожного, хто сприймає цю семантичну суперечливість» [5, с. 242].

Метафора функціонує як голографічне явище; це – результат взаємодії різних смислів. Саме голографічна природа метафори забезпечує її здатність породжувати образи і асоціації. Голографічна модель метафори представляє її як один з існуючих способів запису інформації, котрий протистоїть традиційному цифровому методу. Розуміння метафори як голографічного явища здатне також забезпечити зв'язок її філософського осмислення з її

трактуванням в нейропсихології. Голографічна модель, котра репрезентує метафору як результат інтерференції (взаємодії) хвильових фронтів може також слугувати узагальнюючою концепцією по відношенню до теорій взаємодії, що посідають лідируючі позиції в лінгвістичній філософії ХХ століття.

Очевидна перевага метафори полягає в тому, що вона сприяє структуризації множинності альтернатив, необхідних для оптимального прийняття рішень. Зокрема, метафора «корабель історичного процесу» може сприяти генеруванню уявленню таких варіантів дій: а) змінити курс корабля, б) провести ротацію частини команди, в) викинути за борт капітана, г) повісити кого-небудь на реї, г) взагалі затопити судно.

Повсякденна свідомість вбачає в метафорі лише орнаментальність, прикрасу. Як писав Айвор Річардс, протягом усієї історії риторики метафора розглядалася як дещо на кшталт термінологічних вивертів, хитрощів, котрі ґрунтуються на гнучкості слів, як щось доречне лише в окремих випадках і таке, що потребує особливого мистецтва та обережності. Коротше кажучи, до метафори ставилися як до прикраси, стилістичної родзинки, деякого додаткового мовного механізму, а не як до повноцінного й самодостатнього мовного засобу. На противагу цьому баченню сучасні дослідники все частіше вбачають у метафоричному смислотворенні основу когнітивного процесу і практичної діяльності людини. Зокрема, на первинності метафори для інтерпретаційного типу артикуляції наполягав Поль Рікер у книзі «Влада метафори». У нього метафора перестала бути надбанням переважно поетичного стилю, перетворившись на невід'ємний елемент повсякденної мовної практики і наукового дискурсу. Що стосується жанрового аспекту, то література – лише одна з можливих сфер продукування метафор. У ХХ – на початку ХХІ століть цю функцію виконували здебільшого кіно та різні жанри засобів масової інформації.

Слід мати на увазі, що будь-яка мовно-правописна нормативістика є двосічним мечем: з одного боку, вона стає на заваді небезпечному за своїми наслідками мовному анархізму і релятивізму; з іншого, – намагається штучно,

адміністративним способом замкнути розімкнений мовний простір, що може призвести до негативних наслідків, а крім того за своєю суттю має виразні ознаки донкіхотства, спроби опанувати принципово нерегульованим генезисом.

Така особливість породжує надзвичайно складну світоглядну, управлінську і навіть суто побутову проблему: за якими принципами доцільно здійснювати структурування та ієрархізацію мовної нормативістики? Найбільш ефективною вважається концепція м'якої нормативістики, яка залишає широкий діапазон для «мовного маневрування», легітимізує паралельні форми і пропонує не стільки кінцевий мовний продукт, скільки логіку й закономірності його структурування. Це дозволяє правопису як мовній статистиці зберігати канали ефективного, дієвого зв'язку з мовною динамікою – розімкненим горизонтом мовної дійсності.

З точки зору К. Леві-Стросса, тотемізм, ритуали, міфи є своєрідною мовою. Леві-Стросс формулює ідею надраціоналізму як симбіоз, гармонію чуттєвого і раціонального, втрачену сучасною європейською цивілізацією, але збережену на рівні первісного мислення. Етнологія, підкреслює Леві-Стросс, не є ні окремою наукою, ні наукою новою: вона найдавніша і найзагальніша форма того, що ми називаємо гуманізмом. Структурна антропологія як методологічний напрям вивчення соціокультурних явищ традиційних суспільств виходить із тих міркувань, що явища культури розглядаються в єдності внутрішніх і зовнішніх зв'язків, а також аналізуються як комплексні, системні, структурно багаторівневі утворення [2, с. 268].

Як аргументовано наполягав М. Бахтін, «власне семантичний аспект твору, тобто значення його елементів (перший етап розуміння), принципово доступний будь-якій індивідуальній свідомості. А його ціннісно-смісловий фактор (в тому числі й символи) значущий лише для індивідів, пов'язаних якимись істотними умовами і обставинами життя» [3, с. 390]. «Вираження емоційно-ціннісних відносин може мати не експліцитно-словесний, а імпліцитний характер інтонації. Найбільш істотні й усталені інтонації утворюють інтонаційний фонд певної соціальної групи (нації, класу,

професійного колективу тощо). При спілкуванні однаковими інтонаціями можна зробити словесно виражену частина мови відносною і суто формальною, умовною. Ми часто вживаємо непотрібні слова або повторюємо одне й те ж слово чи фразу лише для того, щоб отримати матеріального носія для потрібної нам інтонації» [3, с. 391].

Принагідно зазначимо, що «такі мовні явища, як накази, вимоги, заповіді, заборони, обіцянки (обітниця), погрози, осуд, лайка, прокльони, благословення і т. ін., становлять важливу складову позаконтекстної дійсності. Всі вони пов'язані з різко вираженою інтонацією, здатною переходити (переноситися) на будь-які слова й вирази, які не мають прямого значення. Важливий тон, автономний від звукових і семантичних елементів слова (та інших знаків). Тональність нашої свідомості слугує емоційно-ціннісним контекстом розуміння прочитаного або почутого тексту, а також створення нового тексту» [3, с. 387-388].

У праці «Відмінності в побудові людської мови» (1827) В. Гумбольдт писав: **мова**, якщо її розуміти з позицій її справжньої сутності, є *не твор* (Ergon), а **діяльність** (Energeia). Тому її автентичне визначення може бути лише *генетичним*. Це та праця Духу, яка перманентно триває з метою якомога точнішого відтворення **думки** *звук*. За великим рахунком, саме ця творча наполегливість Духу, котра має на меті піднести звук до можливості відтворення ним думки – якщо вона викладена гранично повно й системно – складає сутність і водночас форму мови. Завдяки мові розумова змістовність набуває формалізованої рельєфності. Таку формалізаційну діяльність не слід недооцінювати, адже саме завдяки їй розумовий потенціал актуалізується, «опредмечується», стає об'єктом вдосконалення засобами інтерактивної рефлексії. Все це – завдяки перевтіленню, трансформації думки в слово, внаслідок чого структурується субстрат мови, який можна чуттєво сприйняти; на письмі ж він набуває взагалі очевидної тілесності.

Важливою проблемою формування і функціонування мовної картини світу сучасного гатунку є соціальні аспекти білінгвізму (двомовності) та диглосії (взаємодії різних соціально протиставлених одна одній підсистем

однієї мови). В умовах білінгвізму дві мови співіснують одна з одною в межах одного колективу, який використовує ці мови в різних комунікативних сферах залежно від соціальної ситуації та інших параметрів комунікативного акту. В умовах диглосії спостерігаються подібні відношення між різними формами існування однієї мови (літературною мовою, койне, діалектами). Соціолінгвістика оперує особливостями й закономірностями використання мови в комунікативних цілях, і, зокрема, мовленнєву поведінку як процес відбору оптимального варіанта для побудови соціально коректного висловлювання.

При цьому визначається механізм добору соціально значущих варіантів, а також критерії, що знаходяться в основі вибору. Кінцевою метою аналізу є виявлення соціальних норм, які визначають мовленнєву поведінку. За визначенням Фергюсона, **диглосія** – це «відносно стабільна мовна ситуація, в якій на додаток до наявних мовних діалектів існує особливий, висококодифікований (часто граматично більш складний) різновид, засіб «високої» писемної літератури або попереднього періоду, або іншої мовної спільноти, який в основному вивчається у вищих навчальних закладах і не використовується жодним сектором спільноти на рівні повсякденного спілкування» [11, с. 245].

Прикладами можуть слугувати класична арабська мова та розмовна, стандартна німецька мова та швейцарська німецька мова у Швейцарії, кафе-ревуса (письмова літературна мова, заснована на традиційних античних нормах, яка ще донедавна обслуговувала адміністративну і наукову сфери) та димотика («народна» мова) в Греції, стандартна французька та гаїтянська креольська на Гаїті. «Висока» арабська мова використовується під час служіння в церквах та мечетях, у політичних промовах, на лекціях в університетах, у газетах, у програмах новин та поезії. «Низький» різновид знаходить застосування під час спілкування з офіціантами, слугами, у «мільних операх» та у фольклорі.

Метафора, алегорія, афоризм – це генератори, каталізатори, мобілізатори, прискорювачі думки у певному напрямку. В цьому полягає їхня очевидна методологічна і в цілому евристично-пізнавальна функція. Прототипом

евристики в герменевтиці є першочерговою метафорою. Зазвичай вона містить декілька евристичних смислових вузлів і акцентує увагу на продуктивному рухові думки під час герменевтичної реконструкції. Йдеться, висловлюючись у термінах Шлейєрмахера, про емпатію – себто, про ототожнення Себе з Іншим з метою його кращого розуміння, про вживання в логіку, інтелектуальний темпоритм та індивідуальні особливості чужої думки. який тип розуміння – принципово незавершувана діяльність; вона підпадає під дію принципу циркулярності, рухаючись все більшими герменевтичними колами.

Істотне значення має образно-емоційна акцентованість метафористики. Слово, вжите метафорично, концентрує навколо себе увагу так само, як яскрава пляма на однотонній тканині приковує до себе погляд. Варто прислухатися до зауваження Кеннета Боулдінга: коли метафори виконують функцію моделі, то це часто призводить до небезпечних помилок.

Метафора здійснює своєрідне «коливання фону», яке дозволяє посилити сприйняття додатковими асоціаціями. Слово, вжите метафорично, концентрує навколо себе увагу так само, як яскрава пляма на однотонній тканині приковує до себе погляд. Разом з тим варто прислухатися до Кеннета Боулдінга: «Коли метафори виконують функцію моделі, то це часто призводить до небезпечних помилок, особливо якщо такі метафори значно переконливіші моделей і зручніші для переформатування картини світу, яка сформувалася у свідомості людей» [6].

До переліку інваріантних властивостей метафори здебільшого зараховують такі функціональні чесноти: 1) здатність поєднувати процеси мисленнєвої та мовної творчості, 2) креативно пов'язувати випадкове та необхідне, 3) евристично унаочнювати ненаочне (й загалом те, що піддається процедурам унаочнення з великими труднощами), 4) увиразнювати контекстуально-ситуативну залежність, значущість латентних і периферійних факторів як сприйняття світу, так і артикуляції сприйнятого.

Загалом консенсусний статус має теза, згідно з якою найголовніша функція метафори полягає у викликанні, формуванні візуального образу. Між

іншим, чому тоталітарні режими, котрі, як правило, інтенсивно використовують ресурс метафор, виявляються неефективними? Здебільшого це відбувається тому, що вони надто часто послуговуються «мертвими» метафорами на кшталт таких, як залізна воля, ручатися головою, тримати в кулаці, дзвонити в усі дзвони тощо. Такі метафоричні вислови сприймаються суспільною свідомістю не як метафори, а буквально, не об'ємно, а площинно, тому не викликають необхідної спонукальної візуалізації запропонованих образів, втрачаючи впливовість медіума для громадської думки.

Принагідно зазначимо, що Сократ у «Теететі» уподібнював людську пам'ять «восковій дошці»: підкладаючи її під свої відчуття, ми «робимо відбитки того, що хочемо запам'ятати з побаченого, почутого чи переосмисленого нами». Натомість Аристотель порівнював розум з «дошкою для письма»: поки на ній нічого не написано, розум нічого й не мислить. Міркування Аристотеля про метафору (в «Поетиці», «Топіку», «Другій аналітиці», «Софістських спростуваннях») свідчать, що в цілому він негативно ставився до використання цих «переносних» імен, припускаючи, що вони можуть бути зручними лише для врочистих промов, оскільки «попри труднощі з розумінням іншомовного, цей інструмент володіє перевагою привабливості».

Зрештою, в цілому негативне ставлення до метафори не стало Аристотелю на заваді визнати в «Поетиці», що вміле використання метафори апріорі й апостеріорі свідчить про обдарованість того, хто нею користується, адже щоб вдало переносити значення, треба вміти помічати подібне в різному. Тому напрашується очевидний висновок: світоглядно, інтелектуально й рефлексійно необдарований індивід об'єктивно й закономірно відчуває значні (часто непереборні) труднощі з оперуванням метафоричною інструменталістикою.

Дональд Девідсон порівнював метаформу зі сном мови (dreamwork of language). Створення і розуміння метафори – це завжди результат творчого зусилля: **не існує інструкцій і довідників для визначення того, що метафора означає. Жодна теорія метафоричного значення не в змозі достеменно пояснити, як функціонує метафора, вичерпно з'ясувати, від яких факторів**

і в якій мірі залежить її конотативний діапазон і смислова виразність. Це створює чи не найбільшу трудність оперування метафорою на, так би мовити, методичному рівні, який покликаний розтлумачити спосіб «розчаклування» метафор, ідентифікації їх із тими чи іншими смисловими маркерами.

Сучасний етап дослідження метафори, який розпочався в останній чверті ХХ століття, є насамперед і в основному міждисциплінарним: він характеризується розглядом метафори не лише з точки зору лінгвістики та філософії, а й когнітивної лінгвістики, політології, нейропсихології та інших наук. Слід зазначити, що практично всі дослідники (лінгвісти, політологи, філософи, психологи) сходяться на думці, що метафора є особливою когнітивною схемою, яка раніше вважалася притаманною лише поетичній мові, а нині все більше набуває ознак ключової для функціонування мови і мовлення.

Одним з найбільш перспективних напрямків в сучасній метафорології вважається когнітивно-дискурсивна теорія метафори, в межах якої метафора постає ефективним засобом досягнення мети зрозуміти світ і осмислити навколишню дійсність, слугує джерелом того, що виявляється предметом мислення і способом дії людини.

Література

1. Абель Е. А. Применение методов естественных наук в историческом исследовании: обзор современного состояния. – Барнаул: Изд-во Алт. гос. ун-та, 2007. – Ч. 2. – С. 48–56.
2. Балута Г. А. [До проблеми дослідження мови як інформаційної структури](#) // Актуальні проблеми духовності: зб. наук, праць / Ред.: Я. В. Шрамко. – Вип. 11. – Кривий Ріг, 2010. – С. 266–275.
3. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Изд. 2-е. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.
4. Башляр Г. Новый рационализм. – М. : Прогресс, 1987. – 312 с.
5. Гирц К. Интерпретация культур: [пер. с англ.] / К. Гирц. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 560 с.
6. Зеркало недели. 21 березня 2016 р.
7. Ортега-и-Гассет Х. Дегуманизация искусства / Х. Ортега-и-Гассет // Самосознание европейской культуры XX века: мыслители и писатели Запада и место культуры в современном обществе. – М. : Политиздат, 1991. – 366 с.
8. Остин Дж. Три способа пролить чернила: философские работы. – СПб. : Алетейя, Изд. дом СПб.ГУ, 2006. – 335 с.
9. Резаев А. В. Парадигмы общения. Взгляд с позиций социальной философии. – СПб. : Изд-во С.-Петербургского ун-та; Иваново: Изд-во Полиформ, 1993. – 212 с.

10. Щербаков Б. Ю. Парадигмы современного образования: человек и культура / Б. Ю. Щербакова. – М. : Логос, 2001. – 144 с.
11. Kamal K. Sridhar. Societal multilingualism. Sociolinguistics and language teaching, ed. by Sandra Lee McKay, Nancy H. Hornberger. – Cambridge University Press, 2001. – 470 p.

СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ И ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ ПРИЗВАНИЕ МЕТАФОРЫ

М.М. Шницер

Метафора – чрезвычайно гибкий инструмент смысловыражения. Она служит средством апробации и внедрения новых смыслов в коммуникативную сферу общественной жизнедеятельности. Благодаря метафоре происходит стратификация смысла: дефицит значение на одном метафорическом уровне компенсируется профицитом значение на другом уровне. Гносеологическая ценность метафоры обусловлена прежде всего возможностью осуществлять взаимодействие чувственного и рационального уровней познания.

Среди инвариантных свойств метафоры можно выделить способность сочетать процессы мышления и языкового творчества, диалектически увязывать случайное и необходимое, придавать зримые очертания незримому, подчеркивать контекстуальную и ситуативную зависимость, убеждать в значимости так называемых фоновых знаний.

Ключевые слова: метафора как инструмент смысловыражения, коммуникативная сфера общественной жизнедеятельности, принципы действия, инвариантные свойства метафоры, взаимодействие чувственного и рационального уровней познания, процессы мышления и языкового творчества.

SIGNIFICANT CHARACTERISTICS AND FUNCTIONAL PURPOSE OF METAPHOR

M.M. Shnizer

A metaphor is a extremely flexible tool of expression. It serves as method of approbation and introduction of new concepts into communications in the social reality. By virtue of metaphor the stratification of sense takes place: the lack of concept at one metaphoric level is compensated by the surplus of concept at other level. The epistemological value of metaphor is determined, first and foremost, by the possibility of interaction between the emotional and rational levels of cognition.

Among the invariant properties of metaphor it is worth mentioning the possibility to combine the processes of thinking and linguistic creativity, to dialectically join the occasional and necessary things, to visualize the unvisual things, to underline the contextual and situational dependence, to persuade in the importance of so called background knowledge.

The metaphor is closely linked to the process of thinking. Moreover, the metaphor is deeply rooted in human life practices and is an integral part of our ordinary everyday thought and language. Metaphor is a tool so ordinary that we use it unconsciously and automatically, with so little effort that we hardly notice it. There are several hundred universal metaphors that we learn and regularly use.

The significance of metaphor and expression in a metaphorical way is due to the orientation of the epoch to mythology, religion and art. Epochs, oriented mainly on the metaphor, were Antiquity, Middle Ages, Renaissance, and modern times. In general, the metaphor is a classic mythological instrument of expression, which confirms the functional and instrumental inexhaustibility of the myth.

Keywords: metaphor as tool of expression of ideas, communications of the social reality, principles of action, invariant properties of metaphor, interaction of emotional and rational levels of cognition, processes of thinking and linguistic creativity.